

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"
בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

מכירת רכב ליהודי מחלל שבת

האם באופן זה שיכול ליטול את האיסור לבדו הדבר מותר לכתחילה, או שבכל זאת אסור מדרבנן. א. תוספות (עבודה זרה ו: ד"ה מנין), הרא"ש (שם פ"א סימן ב) והמרדכי (שם רמז תשצ"ה) כתבו שהדבר מותר. ב. התוספות במסכת שבת (ג. ד"ה בבא) והרא"ש (שם פ"א סימן א) הריטב"א, והר"ן (עבודה זרה שם) כתבו דאסור מדרבנן משום שחייב להפרישו מאיסור ומסייע ידי עוברי עבירה. ולמעשה הכריע בזה הרמ"א לקולא [לגבי ההלכה שאסרו למכור לגוי דברים של עבודה זרה משום 'לפני עור' שיבוא להשתמש עמם לעבודה זרה], וזה לשונו (ס"א): יש אומרים, הא דאסור למכור להם דברים השייכים לעבודתם, היינו דוקא אם אין להם אחרים כיוצא בו, או שלא יוכלו לקנות במקום אחר, אבל אם יכולים לקנות במקום אחר, מותר למכור להם כל דבר. ויש מחמירין. ונהגו להקל כסברא הראשונה, וכל בעל נפש יחמיר לעצמו.

ואם כי הכרעת הרמ"א בזה להקל ושרק בעל נפש יחמיר, דעת השולחן ערוך לאסור, שכתב (או"ח סימן שמו) לגבי איסור הוצאה בשבת, פשט ידו לפנים וחפץ בידו והניחו לתוך יד חבירו העומד בפנים וכו', המכניס חייב שעשה עקירה מרשות הרבים והנחה ברשות היחיד, וחבירו שקיבל מידו פטור, אבל אסור. וכתבו ה"טו והמג"א (ס"ד), דהיינו מדרבנן משום שמסייעו בעבירה.

אכן לפי הבנת רבינו הרמ"א עולה לכאורה, שפסקי התוספות והרא"ש סותרים אלו את אלו, שהרי במסכת שבת כתבו שגם ב'קאי' בחד עברי דנהרא' אסור מדרבנן, ולעומת זאת במסכת עבודה זרה כתבו דהדבר מותר. אמנם האחרונים העלו שלא נחלקו הראשונים בזה, ולכל הדעות הדבר אסור משום שהוא מסייע ידי עוברי עבירה, וכדי ליישב את סתירת פסקי התוספות והרא"ש כתבו לתרץ בכמה דרכים: א. הש"ך (שם ס"ד) מתרץ כי המרדכי והתוספות שהתירו, זהו רק בגוי וישראל מומר שאותם אינו מצווה להפרישו מאיסור, אבל בישראל אסור משום מסייע ידי עוברי עבירה. [והרבה אחרונים תמהו עליו שאין דין מומר כדן הגוי, ובודאי שמצווים לאפשרו מאיסורא גם מומר אם הדבר בידינו. חות יאיר סימן קפה, בנין ציון סימן טו דגול מרבבה י"ד שם].

המשך בעמ' ב'

אדם פרסם את רכבו למכירה, לאחר כמה ימים פנה אליו יהודי שאינו שומר תורה ומצוות, והביע את רצונו ברכישת הרכב. בעל הרכב העלה לשאול, האם אין בעיה הלכתית למכור ליהודי זה את רכבו, וזאת מאחר שהינו מחלל שבת רח"ל, ומן הסתם ייסע עם הרכב גם בשבת, ונמצא שהוא במכירתו עובר על איסור 'לפני עור' ומסייע ידי עוברי עברה, שעל ידו ייסע עם הרכב בשבת, האם אכן יש איסור למכור לו, או שהדבר מותר.

תשובת מורינו הרב שליט"א:

בקיום עסקת מכירת רכב ליהודי שמחלל שבת, שני איסורים עלולים להוות מכשול: א. איסור לא תעשה מן התורה על 'לפני עור לא תתן מכשול', וכמו שמצינו בכמה מקומות בש"ס שפירשוהו על המכשיל את חברו לעבור עבירה. (נדרים דף סב: בבא מציעא דף ה' - ע"ה; עבודה זרה דף ו: רמב"ם הלכות רוצח פ"ב ה"ד ובספר המצוות לא תעשה רצ"ט. ספר החינוך מצוה רל"ב, ס"מ"ג לא תעשה קס"ח). ב. 'מסייע ידי עוברי עברה', שהוא איסור דרבנן, ומהותו מצד החיוב 'לאפרושי מאיסורא', (תוספות שבת דף ג. ד"ה בבא) וענף ממצוות תוכחה (ריטב"א עבודה זרה ו:). ונציע בזאת את שורשי ההלכה הנוגעים לענייניו והמסקנות העולות מהם.

הנה, חז"ל קבעו סייג באיסור 'לפני עור', כי עובר בלאו זה רק באופן שעובר העבירה איננו יכול לעשותה ללא סיועו של חברו. אופן זה מוגדר בגמרא במסכת עבודה זרה (דף ו:): 'קאי בתרי עברי דנהרא', וכך אמרו שם: 'אמר רבי נתן מנין שלא יושיט אדם כוס יין לניזיר ואבר מן החי לבן נח, תלמוד לומר ולפני עור לא תתן מכשול וכו', הבא במדא עסקינן דקאי בתרי עברי דנהרא'. ופירושו, שהאדם הרוצה לעבור עבירה עומד מצד אחד של הנהר, ודבר האיסור מעברו השני, ובכדי ליטול את האיסור הוא נזקק לעזרת אדם אחר שיושיטו אליו, רק אז קיים איסור 'לפני עור', אבל באופן של 'חד עברי דנהרא', דהיינו שהאיסור והאדם נמצאים בעבר אחד של הנהר, והוא יכול ליטלו בעצמו, אין איסור 'לפני עור' בהושטתו אליו את האיסור.

הרמ"א בירור דעה (בדרכי משה הלכות עבודת כוכבים סימן קנ"א) הבין כי הראשונים נחלקו

הלכה למעשה

משולחן מורינו הרב שליט"א

לקטוף פרחים מחצר פרטית

לכבוד חג השבועות רוצים הילדים לקטוף את הבית עם פרחים כמנהג ישראל, והבחינו כי באחד החצרות גדלים פרחים יפים במיוחד, בעלי החצר אינו כאן והם שואלים האם מותר לקטוף אותם ללא רשות הבעלים, שהרי הפרחים ממילא יפלו ואולי אין הבעלים מקפידים שיקטפו.

תשובת מורינו הרב שליט"א:

אסור לקטוף פרחים בשטח של אדם אחר, ודבר פשוט

הוא שיש בזה איסור גזל.¹

סיר פרווה על כיריים אינדוקציה

בישל עם סיר פרווה על גבי כיריים אינדוקציה בשריות, האם אפשר לאכול את האוכל עם גבינה. תשובת מורינו הרב שליט"א:

פוסקי דורנו הכריעו כי עדיף שלא להשתמש בכיריים אינדוקציה גם לחלבי וגם לבשרי, אף שבחצובות לא מחמירים בזה משום שהם מתלבנים תמיד מהאש, בכיריים אלו העשויות מזכוכית חוששים שהם בולעים, ולכן יש להחמיר לא לבשל גם בשרי וגם חלבי ללא הפסק של סיליקון וכדומה. אמנם, גם אם בישל מאכל

חלבי אין לאסור בדיעבד את המאכל, ובנידון השאלה שמבשל בסיר פרווה אין חשש כלל והמאכל אינו בחזקת בשרי.²

להסתפר לכבוד שבת לפני תפילת שחרית

אדם שיודע שלא יוכל להסתפר ביום שישי לאחר תפילת שחרית, ושואל האם מותר להסתפר קודם תפילת שחרית מכיוון שמסתפר לכבוד שבת קודש.

תשובת מורינו הרב שליט"א:

הגם שהתירו עשיית צורכי שבת קודם התפילה משום שהם צרכי שמים (או"ח סימן רן), נראה שלהסתפר הדבר אסור גם בערב שבת ויום טוב.³

קודם תפלה שרי דחפצי שמים המה הא בחול אסור: ומשמע שבענין תפילות לא הקלו. אמנם יש שמקילים אצל ספר מקצועי שיש לו יותר ממכונת תפילות אחת, ואין לחשוש שהמכונה תישבר ויעבור הזמן. ועוד כתבו הפוסקים שכיום אין כ"כ חשש שמא ישבר הזוג, ועיקר האיסור להתגלח קודם התפילה משום עשיית חפציו, מכל מקום לא מצינו להקל בזה בערב שבת כל שיכול להסתפר גם אחר התפילה.

1) (פ"ט ס"ט) והמשנ"ב שם (סק"ל). 2) ו"א עד חצי שעה קודם עלות השחר. גם בערב שבת אין להקל בזה אלא אם כן לא יוכל להסתפר אח"כ. ובאמת אפשר לדקדק מדברי המשנ"ב שם שלא התירו אלא לקנות צרכי סעודה, שכתב שם: (משנה ברורה סימן פ"ט ס"ק לו) להסתפר וכו' - דוקא סמוך לשחרית דהיינו קודם שעלה עמוד השחר אבל משעלה עמוד השחר גם זה אסור [א"ר] וכתב הפמ"ג דדין ובורסקי וסעודה אסור סמוך לשחרית כמו סמוך למנחה ועיין לעיל בסימן ע' בבה"ל. ולקנות צרכי סעודה בע"ש

2 וכאשר הקדירה אינה בת יומה, מותר בדיעבד גם לאכול את המאכל (הפחות) עם גבינה. רק אסור לכתחילה לבשל על מנת לאכול עם חלבי. לדעת הרמ"א. (והלהמכר מותר גם לכתחילה). ומכל אם אין לו אפשרות להניח את הפוסקים, יש כתבו להקל בזה ולסמוך על הפוסקים שהכיריים אינם בולעות, וכמובן בתנאי שהכיריים היו נקיות.

3 מותר להסתפר רק קודם עלות השחר ולא לאחר מכן, כמו שכתב הרמב"ם (פ"ז מהלכות תפילה ה"ה), והשו"ע

בר שגדלים בשטחים לא פרטיים, מותר לקטוף. אמנם מצינו אפשרות שהתנה יהושע (ביק פ"ג), אך ליקוט הפרחים אינו בכלל זה, כמבואר ברמב"ם הלכות נזקי ממון (פרק ה הלכה א): 'עשרה תנאים התנה יהושע ובית דינו בשעה שחלק את הארץ וכו', וכן התנה שיהיה כל אדם מותר ללקט עצים משדה חבירו, וכן שיהיה כל אדם מותר ללקט עשבים העולים מאיליהן בכל מקום חוץ משדה עינין שם, לקיטת פרחים אינו בכלל התנאי.

1 והגם שאמרו בבא מציעא בתמרי דזיקא - תמרים שהרוח משירה, שהבעלים מתייאשים מעיקרא, הרי ברור שאסור לקטוף מן התמרים שעדיין על העץ, ואינם מתייאשים רק מאלו שיפלו. וכן כאן ודאי שחפצים הבעלים שהפרחים יקטפו את החצר, גם אם הפרחים צמחו מאליהם אסור לקטוף ללא רשות, שהבעלים זכו בהם בקנין חצר (ראה תניבות סימן קטו). ברשות הרבים, אם העירייה שתלה לצורך הציבור, הרי זה ממון הציבור, ואסור משום גזל הציבור. אך אם מדובר בפרחי

זימן עם כוס ושתה אותו ושכח רצה

מעשה באחד שבירך ברכת המזון עם זימון וכוס של ברכה, כשסיים בירך בורא פרי הגפן ונזכר ששכח רצה, מיד חזר שוב על ברכת המזון וכמו שנפסק בשו"ע (סי' קפ"ח) כשסיים התלבט האם עליו לברך עכשיו ברכה אחרונה על היין ששתה או שכבר נפטרה בברכת המזון השניה שבירך לאחר שכבר סיים לשתות את היין.

והנה בס"י קע"ז מובא בשו"ע "ודברים הבאים לאחר סעודה קודם ברכת המזון שהיה מנהג בימי חמתי הגמרא שבסוף הסעודה היו מושכים ידיהם מן הפת ומסירים אותה וקובעים עצמם לאכול פירות ולשתות כל מה שמביאים אז לפנייהם בין דברים הבאים מחמת הסעודה בין דברים שאינם הבאים שלא מחמת הסעודה טעונים ברכה בין לפנייהם בין לאחריהם והמוציא וברכת המזון אין פוסטין אלא מה שנאכל תוך עיקר הסעודה ודין זה האחרון אינו מצוי בינינו לפי שאין אנו רגילין למשך ידנו מן הפת עד ברכת המזון."

ולפי מה שמובא נראה שאין בזמיננו דין של סילוק ידו מן הפת, אך בביה"ל ד"ה למשוך ידו מביא שיש דרך שיחשב לסילוק גמור והיא גם נטל הכוס לברך שהוא היסוד הדעת נגמור וכמבואר בסימן קע"ט לכאורה אף בזמיננו אין לך סילוק סעודה יותר מזה ואם אכל אח"כ איזה דבר יש לו לברך תחלה וסוף ולא נפטר בבהמ"ז ומביא הביה"ל לגבי ברכה אחרונה עם שתה אחר נטילת הכוס דדעת השולחן ערוך הרב והמ"א לברך גם ברכה אחרונה אך במאמר מרדכי סימן ר"ח סק"ג חולק וסובר שאין צריכים ברכה אחרונה אלא ברכה ראשונה בלבד עיי"ש מה שפסק הביה"ל למעשה.

ובביאור דעת המאמר מרדכי כ' החזו"א סימן כ"ז אות ד' "ולכאורה טעמיה דכל שחזור לאכילה לדידן דלית לן קביעות לפירות הוה כחזור לתת ומאי איכפת לן דצריך ברכה על הפת הלא רשאי לברך ולאכול ולא נאמר דין דלאחר המזון אלא לדידהו דהוי להו קביעות בפירות לחודיהו וכבר היו משוכים ידיהם מן הפת."

והנה בסימן קע"ט דנו הפוסקים האם מותר לחזור לאכילתו לכתחילה עיי"ש שבירך שוב על מה שאכל, וא"כ יתכן שיחשב לחזור לפתו ועיי"ש כ' החזו"א שלפי המאמר מרדכי יחשב כהמשך סעודה, אך בנידון דידן שכבר בירך ברכת המזון אין לך ניתוק מוחלטת יותר מזה ויין ששתה אחר הברכת המזון לא היה לו שום קצה לסעודתו ולפתו ואף שלא יצא עם ברכת המזון מחמת שכח רצה, אך מבחינת סילוק ידו מן הפת שיתלוי במחשבה על האדם וא"כ לא קשור כלל לסעודת פת, ולכן לאחר שחזר על ברכת המזון פעם שנית יצטרך לברך ברכה אחרונה על היין ששתה.

אך כל זה היה נכון עם לא מיירי ביין, כי ביין יש עוד נושא בפוסקים שיתכן שבגללו אי"צ לברך, דהנה השו"ע בסימן ר"ח סעיף י"ז מביא שאם בירך על היין ברכת המזון במקום על הגפן יצא ובמשנ"ב שם דאפילו כששתה שלא בתוך הסעודה גם כן בדיעבד פוטרו כשבירך עליו ברכת המזון, והטעם משום דייין זיין וסועד הלב כמו לחם וביה"ל ד"ה אבל ביין מביא מחלוקת ראשונים האם דין זה נאמר רק כשבירך ברכהמ"ז על יין ואז יצא או גם כשבירך בסתמא ברכת המזון בלי שום דעת לפטור היין האם אומרינן שהיין נפטר ממילא וכגון אם שתה אחר גמר סעודה, דדעת רבינו יונה והרשב"ם והמאור דנפטר ממילא עיי"ש בהמ"ז שבירך על הלחם אף שלא כוון בפירושו על היין אבל דעת הרא"ש והרמב"ן והר"ן דטעון ברכה לפניו ולאחריו ואין לסמוך על בהמ"ז אלא כשבירך ברכהמ"ז על יין על מנת לברך ברכה אחרונה עליו ולפי"ז תלוי במחלו ראשונים האם צריך לברך עליו על הגפן ולפי הכלל שספק ברכות להקל לא יברך עליו על הגפן דלפי הרבה פוסקים נפטר אוטומטי בברכת המזון על אף שלא היה דעתו לפטור.

ריבית במחירי סוף עונה

בני עמודי

הרה"ג רבי יהושע הולצמן

ראובן הגיע בהתלהבות רבה לחנות הבגדים, בעקבות פרסום גדול על מבצעי סוף עונה משתלמים ביותר. לאחר שעה ארוכה של מדידות והתלבטויות נמצאה החליפה המיוחלת, והחל צועד לעבר הקופה, אולם לפתע חשכו עיניו: מאחורי המוכר נכתב באותיות קידוש לבנה' כי המבצעים הינם רק בתשלום במוזמן. ראובן עשה טלפון בהול לבנק לשמוע את מצב החשבון וגילה לחרדתו כי אין באפשרותו לשלם במידי את כל הסכום, אבל מאחר שכבר היה בקופה כשמאחוריו משתרך תור ארוך, מתוך אי נעימות החליט לקנות את החליפה בכל מחיר וישלם בתשלומים העיקר שלא להתבזות בלהחזיר את החליפה למדף. חברו שהיה עמו העיר את תשומת ליבו שיתכן כי אם ישלם יקר יותר מפני שמשלם בתשלומים, עלול הוא להיכשל באיסור ריבית, שהרי נמצא שמשלם יותר עבור המתנת המעות. האם אכן צדקו דברי חברו והדבר אסור, או שאין בזה כלל חשש סרך איסור.

תשובה:

אכן יש במקרה זה חשש אבק ריבית, ונבוא לברר את הדברים: בגמרא בבא מציעא (דף סה.) מבואר 'דטרשא דרב פפא אסור', והכוונה, שהם המוכר אומר ללוקח: אם תשלם מיד תשלם מחיר נמוך יותר, ואם תשלם לאחר זמן תשלם יקר אסור, ואפילו במקרה שבאמת החפץ מתייקר ובזמן התשלום זה יהיה שוויו, כך שיוצא שאין המוכר מרוויח דבר, שהרי יכל להמתין ולמכור לאחר שהחפץ יתייקר, בכל זאת אסור משום שכלי הקונה נחשב שנחסר, שהרי אם לו היה כסף והיה משלם מיד היה קונה במחיר הנמוך, ועתה בגלל זמן המתנת הכסף צריך לשלם למוכר יקר יותר. ויש לדון במקרה שהמוכר אומר לקונה, אם תשלם עכשיו תשלם יותר בזול מהשווי

האמיתי של החפץ, ואם תשלם לאחר תשלם כפי שוויו. ונחלקו בזה הפוסקים: שיטת המחנה אפרים (סימן לא) וכן דעת החכמת אדם, שהדבר מותר כיון שאינו משלם לאחר זמן יותר משוויו של החפץ ואינו נחסר כלל, רק שאילו היה משלם מיד היה מרוויח שהיה מוזיל לו. לעומת זאת שיטת הרמב"ן, המשנה מלך, והתפארת למשה (הובאו בפתחי תשובה סימן קנד סק"ה) וכך פסקו השולחן ערוך הרב (סי"ח) ורוב הפוסקים, שהדבר אסור משום שגם בזה שייך הטעם שאמר בגמרא לאסור, שכלפי הקונה יוצא שמשלם יותר בגלל המתנת המעות.

ובספר אפרקסא דעניא (י"ד סימן קנד) כתב, שגם הפוסקים שמתירים באופן שמוזיל את המחיר עבור תשלום מיידי, שזהו דווקא במקרה שרק אצל מוכר זה יכול לקבל יותר בזול, אבל אם התנאי הזה שמי שמשלם מיד מקבל יותר בזול קיים אצל הרבה מוכרים, אסור הדבר גם לשיטתם, מפני שבזה לא ניכר לא ניכר שהשווי האמיתי של החפץ הוא המחיר היקר.

האגרות משה פסק שמותר רק במקרה שלמשהו מסוים מסכים לעשות הנחה אם משלם במוזמן, אבל אם עושה הנחה זו לכל הקונים אסור, שגם בזה לא ניכר שהשווי האמיתי הוא המחיר היקר. ולפי כל הנאמר יוצא שאצלנו וודאי אסור: (1) כי בדרך כלל מבצעי סוף עונה רוב החנויות עושים. (2) כי המבצע מיועד לכל הלוקחות בחנות. אך יש להדגיש, שהוא רק אבק ריבית ואם המוכר כבר קיבל את הכסף אינו צריך להחזירו רק לצאת ידי שמים, ואם עדיין לא ישלם הקונה, יכול המוכר לומר, גם לאחר שנעשה קנין, או שתשלם מיד, או שתחזיר את החפץ, כי יכול לומר שלא מכר על דעת לקבל מחיר זול לאחר זמן.

המשך מכתלי בית ההוראה מעמ' א'

ב. הדגול מרבבה מיישב, כי החיוב לאפרושי מאיסורא הוא רק בעובר בשוגג, אבל בישראל שרוצה לעבור במזיד על איזה עבירה, אפילו אינו מומר גמור, אין מצווין להפרישו. [ופירש כן את דברי הש"ך. "ומומר דנקט הש"ך הוא משום שהפוסקים במומר דיברו, ומומר מסתמא מזיד הוא, ועוד שכל עובר עבירה במזיד, נקרא מומר לאותו דבר".]

ג. בשו"ת בנין ציון (סימן טו) וכתב סופר (י"ד סימן פג), כתבו לחלק אם עובר את האיסור מיד בשעה שמושיט לו, שבזה כתבו התוספות בשבת שאסור מדברנן מצד שמצווה להפרישו מאיסורא, מה שאין כן באופן שאינו עובר מיד את העבירה, ומושיט לו את דבר האיסור בטרם עשיית העבירה זה מותר. וכך פסק בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סימן צג. ווסיומן קפד) בעניין אם מותר להשכיר את ביתו ליהודי ספר, שמגלה ביום השבת בפרהסיא, והשיב להתיר וציון לדברי הבנין ציון וכתב סופר הנזכרים, שאין איסור מסייע אלא אם בשעת סיועו לעבירה עושה את האיסור מיד, אבל בלאו הכי שרי.

ומזה נלמד לנידון מכירת רכב ליהודי שמחלל שבת. הנה הסכמת רוב הפוסקים שלכתחילה יש איסור לסייע ידי עוברי עבירה גם כאשר יעברו את העבירה בלעדיו, אמנם כפי האמור זהו רק בשני תנאים: א. רק כאשר בא לעבור את העבירה בשוגג. ב. רק כאשר יעבור העבירה מיד בשעה שמושיט לו את דבר האיסור. אבל בנידון זה שמחלל את השבת במזיד ושואט נפש, וכן המכירה מתקיימת בימות החול לפני שעת האיסור, אין בזה איסור ואינו בגדר מסייע ידי עוברי עבירה. וכן פסקו בשו"ת יביע אומר (ח"ב א"ח סי' טו). ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' לה אות ב, תניא סי' ק א ת א).

אמנם הנידון בענייננו הוא רק לגבי מכירה, אבל לגבי שכירות, כשלא להשכיר את רכבו למחלל שבת זה חמור יותר, ואם יודע בוודאות שייסע ברכב בשבת יש להחמיר כשיטת רוב הפוסקים שהוא נחשב מסייע ידי עוברי עבירה. אך במקום שהדבר ספק ולא ברור שוודאי יחלל שבת עם רכבו, כתב בשבט הלוי (חלק ה סימן מ"א) להתיר משום שבכל ספק 'לפני עיור' ספיקא לקולא (ט"ז סימן קנ"א סק"א. תשובת פני יהושע ח"א י"ד סימן ג, ובתבואת שור סימן טז ס"ק כג), אבל אם יודע בוודאי שיחלל שבת אין להתיר, וכן כתב בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ג סי' טל).

